

דרישונות

פרשת במדבר, תשע"ח, מספר 1269

האם יש קצת סדר במדבר? יונתן גרוסמן

בחודש השני, ואילו קורבנות הנשיאים המנויים בפרק ז' הובאו למשכן בחודש הראשון, כשסיים משה להקים את המשכן! כיצד ידעו נשיאי השבטים להביא את קורבנותיהם בחודש הראשון לפי הסדר שייאמר לישראל רק בחודש השני? מסתבר שכבר בחודש הראשון חנו השבטים לפי הסדר הנידון, והצו הא-לוהי שנאמר בחודש השני, ואשר פותח את הספר, אינו עוסק בעצם ארגון השבטים, אלא מתבסס על סדר חנייתם ודורש למנות אותם. אולם לזיקה שבין שתי רשימות השבטים האלו ולסדר הזה שלם משמעות מבנית, כפי שאציע להלן.

שנית, משלל הזיקות שקיימות בין פרשיות שונות בחטיבה הנידונה, יש לשים לב במיוחד לזיקה שבין שתי הפרשיות המוקדשות ללוויים. התחושה היא שמדובר בפרשה אחת שפוצלה לשתיים ושולבה בשני מקומות שונים לאורך החטיבה. השוואה מהירה תבהיר דבר זה:

במדבר ח:טז-יט	במדבר ג:ט-יג
כִּי נִתְּנִים נִתְּנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פְּטֹרֶת כָּל רֶחֶם בְּכוֹר כָּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקַחְתִּי אֹתָם לִי.	וְנִתְּתָה אֶת הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְאֲנִי הִנֵּה לְקַחְתִּי אֶת הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם.
כִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּבִנְיָ יִשְׂרָאֵל בְּאֶדְם וּבְבִהְמָה בְּיוֹם הַפְּתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַקְּדָשְׁתִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל. אֹתָם לִי.	כִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּיוֹם הַפְּתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַקְּדָשְׁתִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל.
וְאָקַח אֶת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל בְּכוֹר בְּבִנְיָ יִשְׂרָאֵל. וְאֶתְּנָה אֶת הַלְוִיִּם נְתוּנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו.	

ההפתעה הגדולה היא עצם שילוב פרשת חינוך הלוויים בפרק ח'. על פניו, מתאים היה לשלב את הכשרת הלוויים לעבודתם בפרקים ג-ד, המוקדשים למעמד הלוויים, למפקדם ולתפקידם. ואכן, כפי שנראה מהטבלה שלעיל, כבר בפרק ג' התהליך נרמז, אך התיאור המורחב של לקיחת הלוויים ונתינתם לכוהנים נדחה משום מה לפרק ח'; בפרק ג' משה מצטווה "לקחת" את הלוויים (ג:מה), אך כיצד תתבצע "לקיחה" זו מבואר רק בפרק ח'.

על רקע שני היסודות הללו – סדר השבטים ודחיית הכשרת הלוויים עד לפרק ח' – ניתן להציע שהחטיבה כולה בנויה כשתי יחידות מקבילות:

שאלת ארגון הפרשיות בתחילת ספר במדבר (א-י:י) מהווה אתגר יוצא דופן. פעמים רבות במקרא רצף פרשיות מוצדק מתוך הפרספקטיבה הכרונולוגית, אך בפרשיות הפותחות את ספר במדבר הכרונולוגיה קורסת, ויש למצוא צידוק לעריכת הפרשיות מתוך פרספקטיבה אחרת.

- הפרשיות המשולבות ביחידה שלפנינו הן:
- פרקים א-ב: חניית ישראל סביב המשכן ומפקד בני ישראל.
 - פרקים ג-ד: השלמת מפקד ישראל במפקד הלוויים ובתיאור חנייתם.
 - פרקים ה-ו: אוסף מצוות (שילוח טמאים; אשם גזלות; סוטה; נזיר וברכת כוהנים).
 - פרק ז: חנוכת הנשיאים את המזבח.
 - פרק ח: חינוך הלוויים והכשרתם לעבודתם.
 - ט-אי:ד: פסח שני.
 - ט-טו:י:י: הסימנים לתחילת הנסיעה: הענן והחצוצרות.

באופן כללי נכון לומר שהפרשיות הפותחות את הספר מהוות מעין מבוא לנסיעה, או התארגנות המחנה לקראת המסע, אך לצד זאת קשה לשים את האצבע על הארגון הפנימי של היחידות הללו. רבים נתנו את דעתם על העניין ולא נוכל במסגרת זו לסקור את העמדות השונות.¹ כמבוא להצעה שאני מבקש לפתח, נעמוד תחילה על שתי נקודות שיש בכוחן לסלול את הדרך לקראת המבנה השלם של החטיבה.

ראשית, יש לשים לב לסדר השבטים בתיאור קורבנות הנשיאים, כמתואר בפרק ז'. פותח הרשימה הוא יהודה ואחריו באים יששכר וזבולון ושאר השבטים. סדר זה אינו מפתיע את הקורא, שכן ישראל הצטוו כבר בפרק ב' לחנות מסביב למשכן בדיוק בסדר השבטים הזה: יהודה, יששכר וזבולון / ראובן שמעון וגד / אפרים מנשה ובנימין / דן אשר ונפתלי.² אולם למעשה, יש כאן אשליה טקסטואלית, שאינה משתלבת עם הנתונים הכרונולוגיים המשולבים בטקסט. שהרי הציווי על מפקד בני ישראל, שמשולב בפרק ב', התרחש

* פרופ' יונתן גרוסמן, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ ראו למשל: R. P. Knierim and G. W. Coats, *Numbers* (FOTL 4; Grand Rapids: Eerdmans, 2005), 2.

² על המודלים השונים של סדר מניית השבטים ראו: J. Chinitz, "The Listing of the Tribes of Israel", *JBQ* 24 (1996): 36-42.

אוספי החוקים הללו, נשים לבנו לפתיחתם ולחתימתם. שני הקבצים פותחים בעיסוק בטמאים: שילוח טמאים בחצי הראשון והטמאים בפסח בחצי השני, ושניהם נחתמים במצוות המוטלות על הכוהנים: ברכת כוהנים בחצי הראשון שנחתמת בהצהרה: "וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנִי אֲבָרְכֶם" (ו:כז), ותקיעתם בחצוצרות בחצי השני, שנחתמת ב: "וְהָיוּ לָכֶם לְזָכְרוֹן לִפְנֵי אֱ-לֹהֵיכֶם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (י:ז).

לפי הצעה מבנית זו, שתי המחציות נחתמות בדיני כוהנים ומשולבות בהן ברכות שמעידות על הקשר המתמיד בין ישראל לה'. אם אמנם מבנה זה משכנע, יש לבחון את היחס של אירועי החודש הראשון (החלק השני) לאירועי החודש השני (החלק הראשון). דומני שיהיה נכון להצביע על מקומו של המשכן כדבר המרכזי שמבחין בין שני החלקים: הרכיבים בחלק הראשון מוגשים שוב בחלק השני אך מתוך התמקדות מיוחדת במשכן.

ברכיב הפותח הדבר בולט ביותר: בחלק הראשון המוקד הוא בניית המחנה עצמו. אכן, לנשיאים תפקיד של ממש במפקד בני ישראל ובניהול המסע, אך הם עומדים ופניהם אל ישראל כולם, והם אחראים על בנייתו של המחנה הנח והנווד. לעומת זאת, בחלק השני הנשיאים אינם עומדים מול העם, אלא מול המשכן ומול המזבח. בחלק זה הם חונכים את המזבח ומביאים קורבנות רבים. גם אם הם באים בשם השבט כולו, לא הוא מוקד הפרשייה, אלא המזבח הנחנק.

כך גם בהשוואת הרכיב השני בשני החלקים: עיקר ההתרחשות בפרקים ג-ד היא החיכוך שבין ישראל ללוויים. הם נספרים לצד ישראל ומחליפים את בכורותיהם. גם התפקיד שנכון להם מול המשכן מתמקד למעשה ב**פירוק** המשכן ובהליכה במסע כשאין משכן. כלומר, תפקידם מול המשכן הוא לשנע אותו כשאיןנו עומד, כשאיןנו מתפקד. בחלק הראשון אף מודגש שאסור ללוויים לגשת אל כלי המשכן עצמם (ד:כ), שכן דבר זה מסור לכוהנים. הלוויים יכולים לשאת את המשכן על גבם רק לאחר פירוקו וכיסויו. שונה מכך מעמד הלוויים בחלק השני. אכן, גם כאן מתואר מסעם של הלוויים מישראל אל הכוהנים, אך בחלק זה פורץ סיפור חינוכם שנעדר מהחלק הראשון: סיפור זה מתמקד בכניסתם אל המרחב המשכני, וכאן ישמע הקורא על הקורבנות שעליהם להביא, ועל הנפתם בידי משה ובידי אהרון. כאן התחושה היא שתפקידם הוא "לעבוד" במשכן – או לפחות לעזור לעובדים בו – כשהוא פעיל ועומד, ואדרבה – הם המוצגים כניגשים אל הקודש במקום ישראל: "וְאֶתְנָה אֶת הַלִּוִּים נְתַנִּים לְאֹהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעֵבֶד אֶת עֲבֹדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֵהָל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ח:יט).

הפער שבין שני החלקים מלווה את הקורא גם בהשוואת הרכיב השלישי החותם את שניהם. בחלק הראשון יש לשלח טמאים "מן המחנה" – כלומר מוקד החוק הוא המחנה כולו שצריך להיות טהור; ממנו יש לשלח את הטמאים, ואין בהקשר זה כל אזכור למשכן או לעבודת הקורבנות. לעומת זאת, בחלק השני בעיית הטמאים היא בעיה הקשורה בעבודת הקורבנות – "לְמַה נִגְרַע לְבַלְתִּי

פרקים א-ו / פרקים ז-י³. שתי היחידות מתפצלות ביניהן בראש ובראשונה בתאריך השונה שפותח אותן, אשר יוצר שני מעגלי זמן. פרק א' נפתח בחודש השני (איר): "בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (א:א), ואילו פרק ז' מחזיר את הקורא לחודש הראשון (ניסן): "וְיִהְיֶה בְּיוֹם כָּלוּת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן" (ז:א). כלומר, החטיבה שלפנינו איננה מותאמת לסדר הזמנים, ומעקב אחר תיאור הזמן מזמין את החלוקה היסודית של החטיבה לשני חלקים: בחלק הראשון משולבים אירועים ומצוות תחת כותרת "החודש השני", ובחלק השני משולבים אירועים ומצוות תחת כותרת "החודש הראשון". בהצבת אלו מול אלו מתגלית ההקבלה הבאה:

אירועים הקשורים בחודש השני:

- א. א-ב: שבטים מאורגנים סביב המשכן (סדר השבטים מיהודה!).
- ב. ג-ד: ארגון הלוויים סביב המשכן.
- ג. ה-ו: קובץ חוקים: משילוח טמאים ועד לברכת כוהנים.

אירועים הקשורים בחודש הראשון:

- א1. ז: קורבנות השבטים לחנוכת המשכן (סדר השבטים מיהודה!).
- ב1. ח: הכשרת הלוויים לשירות המשכן.
- ג1. ט-י: קובץ חוקים: מפסח שני של טמאים ועד לתקיעת הכוהנים בחצוצרות.

א-א1: הזיקה בין שני הרכיבים הפותחים נסמכת במיוחד על סדר השבטים הייחודי, היוצר זיקה בין שתי הרשימות האלו. נשיאי השבטים הם הפוקדים את העם בתחילת הספר, והדבר חשוב לסיפור. על כן מוזכרים שמותיהם זה אחר זה ("וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם" – א:ה), ובסיכום נאמר: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֹהֲרֹן אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבְּוּ בְּשֵׁמוֹת" (א:יז). נשיאים אלו הם הפועלים שוב בפרק ז', וגם שם הם מובאים בשם, זה אחר זה.

ב-ב1: הציווי הכללי למשה לקחת את הלוויים בפרק ג' מפורט בפרק ח', כאמור לעיל. במקרה זה אין מדובר רק בזיקה ספרותית, אלא בפיצול פרשייה אורגנית לשני חלקים ולשני הקשרים טקסטואליים שונים.

ג-ג1: שתי המחציות נחתמות באוסף חוקים שמתמקדים ברלוונטיות של המשכן לקהילה כולה ולמרחב המחנה עצמו. דבר זה דורש עיון רחב בפני עצמו,⁵ אך כדי להשתכנע בקיום הזיקה בין שני

³ כפי שהציע J. C. Condren, "Is the Account of the Organization of the Camp Devoid of Organization? A Proposal for the Literary Structure of Numbers 1.1-10.10", *JSOT* 37 (2013), pp. 423-452.

⁴ עמדה זו שונה מעמדת ראב"ע שביקש לקשור בין קורבנות הנשיאים לבין ברכת כוהנים שנזכרה לפנייה: "וטעם 'ויהי ביום כלות משה' אחר ברכת כוהנים, כי כן היה; כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח" (פירושו לבמ' ז:א).

⁵ בהזדמנות אחרת הצעתי שחוקים אלו מייצגים את הרלוונטיות של המשכן למעגלים שונים במחנה ישראל: הקהילה; המשפחה והיחיד ("משכן ונזיר", בתוך: הרב ע' ביק ו' פינטוך (עורכים), **תורת עציון – במדבר**, ירושלים ואלון שבות תשע"ו, עמ' 97-102).

מהווה מעין מבוא פנימי לחומש במדבר כולו, והוא חושף את הפרספקטיבה המיוחדת שלו. ספר במדבר רואה מול עיניו את המחנה כולו, שכולו צריך לשמור על קדושה ועל טהרה. שלא כמו חציו הראשון של ספר ויקרא שמזמין את המבקשים לעבוד את ה' אל המשכן, ספר במדבר ממשיך את החצי השני של ויקרא (חטיבת הקדושה), ומצהיר שעולם הקדושה פורץ מגבולות המשכן אל עבר המחנה כולו. לפיכך הספר נפתח דווקא בחודש השני ולא בחודש הראשון, כמי שמצהיר שתכלית בניית המחנה לא באה לשם המשכן אלא לשם יצירת עם קדוש; המחנה עצמו הוא גיבור הסיפור ואת סיפורו יש לספר.

בדבר זה ניכר הפיצול בין נתוני הזמן ההיסטוריים שמונחים בבסיס הסיפור לבין הסיפור עצמו: מבחינה ריאלית יש לקדש את המשכן עצמו ורק אחר כך יכולה הקדושה לפרוץ החוצה, ועל כן אירועי חודש ניסן התרחשו לפני אירועי חודש אייר; מבחינה ספרותית – חומש במדבר פותח בהקדמת המאוחר ומבהיר, שרק לאחר הצהרה בדבר ייסוד המחנה כולו, יש לגשת ולתאר את גרעין הסיפור שמתרחש במשכן עצמו.

הקריב את קרבן ה' במעדו בתוך בני ישראל" (ט:ז). בעיית הטומאה בחלק השני באה בזיקה אל הקודש ואל עולם הקורבנות.

הוא הדין גם בזיקה שבין "ברכת כוהנים" לדין החצוצרות. "ברכת כוהנים" חורגת מגבולות המשכן. למעשה זהו דין ייחודי של כוהנים שיש להם רלוונטיות גם במחנה עצמו, ולא רק בתוך המשכן, וגם בימינו כוהנים מברכים את העם בבתי כנסיות – ללא משכן וללא מזבח. לעומת זאת, יש לתקוע בחצוצרות "על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם", כלומר זוהי מצווה הקשורה בעולם הקורבנות.

מסתבר אם כן, שחודש ניסן – החלק השני בחטיבה שלפנינו – קשור בהוויה המשכנית, והוא מתאר תנועה שיוצאת מן המחנה ובאה אל המשכן, בעוד חודש אייר – החלק הראשון בחטיבה – קשור בבניית המחנה כולו ובעיצוב מחנה קדוש. כמובן, השאלה המתבקשת מאלה היא שאלת סידור הפרשיות: מה המשמעות של הקדמת אירועי החודש השני לאירועי החודש הראשון? או: מה משמעות הקדמת הפרשיות שמעצבות מחנה קדוש לפרשיות המעצבות משכן קדוש?

מסתבר שארגון הפרשיות בפתיחת החומש

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף